

Diena: Neļāva palikt pensionātā uz mūžu

Publicēta: 2010-02-16

Lai tiktu ārā no pensionāta un atgūtu rīcībspēju Aleksandram vajadzēja četrus gadus. Daudziem tā nepaveicas

Es vispār biju lielā šokā, kad mani ielika pensionātā, ar plaukstām seju uz mirkli aizsedz 35 gadus vecais Aleksandrs (vārds mainīts), atceroties 2003.gada decembri, kad brālis viņu aizveda uz sociālās aprūpes centru Jelgava. Viņa piekrišanu neprasīja, jo viņa parakstam nebija vērtības. Ar tiesas spriedumu Aleksandrs bija atzīts par rīcībnespējīgu. Viņa vietā parakstījās aizgādnieks — viņa brālis. Taču tieši pensionāts izrādījās puiša ceļš uz brīvību. Jelgavā puiši drīz vien kā atšķirīgu no citiem klientiem ievēroja sociālā aprūpētāja. Par viņu iestājās vesela glābējkomanda, pūloties četrus gadus, un tagad Aleksandrs ir ārā.

Latvijā cilvēkam atņemt rīcībspēju ir samērā vienkārši, taču atjaunot — ārkārtīgi sarežģīti. To atzinušas nevalstiskā organizācija Zelta un atsevišķas bāriņtiesas. Aleksandrs ir viens no retajiem, kam izdevās. Kad rīcībspēja atņemta, to atjaunot var tikai tiesa. Latvijā šādu lēmumu periodiski nepārskata. Likumi visdrīzāk būs jāmaina, jo Latvija ir ratificējusi un drīz stāsies spēkā ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, kas ir pret pilnīgu rīcībspējas atņemšanu.

Nejutās iederīgs

Ar Aleksandru tiekamies Jelgavas pašvaldības grupu dzīvoklī. Viņam te ir sava istaba, gaišos toņos ieturētās mēbeles ir saskaņotas, sienas grezno mazas glezniņas, skapī viņš sakrājis filmu kolekciju. Savu dzīvi veido viņš pats, tiesa, ja vajadzīgs sociālā darbinieka vai psihologa atbalsts, to var saņemt.

Līdz pilngadībai Aleksandrs dzīvoja speciālajā internātskolā Rīgā, jo viņam bija konstatēti garīgās attīstības traucējumi. Vecākiem bija atņemtas tiesības. Pēc tam Aleksandrs kopā ar brāli dzīvoja pašvaldības iedalītajā dzīvoklī. Mājās bija konflikti, brālis esot palaidis rokas, nereti ar sievu atņēmuši viņam sapelnīto naudu. Viņš daudzus gadus strādāja par krāvēju. Bijušais darba devējs Dienai viņu slavē — reti tik labu darbinieku var atrast. Puišis reizēm bēdzis no mājām pie sirmas kundzes — savas kādreizējās kaimiņienes. "Man brālis neļāva īsti dzīvot. Vai tad nav tā, ka cilvēku, ja viņš palīdz, uzliela? Bet tā nebija. Man darbā arī labi klājās. Brālim tas nepatika," Aleksandrs atceras. 1997.gadā pēc brāļa iesnieguma Zemgales priekšpilsētas tiesa nolēma Aleksandram atņemt rīcībspēju, pamatojoties uz viņa garīgās attīstības traucējumiem, un par aizbildni iecēla brāli. Aleksandrs kā rīcībnespējīgais nedrīkstēja strādāt un 2003.gadā nonāca pensionātā, kur vienkopus dzīvo 300 aprūpējamu cilvēku.

Tur viņš juties neiederīgs, centies uzturēties pārsvarā laukā, regulāri ar vilcienu braucis pie savas kādreizējās kaimiņienes uz Rīgu palīdzēt no veikala atnest produktus. Viņu drīz vien ievēroja centra sociālā aprūpētāja Antonīna Meļņičuka: "Pamanīju, ka viņš runā adekvāti. Viņam bija daudz grāmatu, drēbes bija vienmēr perfekti izgludinātas. Viņš ir ļoti kārtīgs, pats rīkojas ar naudu, plāno."

Divus gadus Aleksandrs dzīvoja ES līdzfinansētajā pusceļa mājā, kur apguva dzīves prasmes. Jelgavas sociālo lietu pārvaldes vadītāja Rita Stūrāne saka — diemžēl Aleksandrs nevarēja spert nākamo soli — pārcelties uz grupu dzīvokli, jo to var tikai rīcībspējīgie. Viņam būtu jāatgriežas pansionātā.

Izlasīja un atstāstīja

A.Meļņičuka cīņā par Aleksandru iesaistīja viņa kādreizējo kaimiņieni un Jelgavas pilsētas bāriņtiesu. Bāriņtiesa 2005.gadā vērsās Jelgavas tiesā. Bāriņtiesas vadītāja Īrisa Guntra Turčinska saka — diemžēl tiesu psihiatriskās ekspertīzes slēdziens vēstīja, ka garīga rakstura traucējumu dēļ puisis nespējot vadīt savu darbību un saprast tās nozīmi. Uz to balstījās tiesa, atsakot atjaunot rīcībspēju. Ī.G.Turčinska saka: "Šodien visi ir vienā katlā — gan tas, kurš pilnīgi neatšķir naudas zīmes, ne arī prot aiziet uz veikalu un atnākt atpakaļ, gan arī tas, kurš prot pilnībā sevi aprūpēt un saimniekot."

2007.gadā tiesā vērsās vēlreiz. Zelta lietā bija piesaistījusi advokātu Edgaru Endzeli. Tiesa lietu skatīja citā sastāvā. Psihiatriskās ekspertīzes slēdziens daudz neatšķīrās no pirmā. Sēdē tiesu psihiatrijas eksperti apgalvoja, ka Aleksandrs pazīstot tikai daļu burtu, atceras Lilita Barševa, sociālo lietu pārvaldes psiholoģe. Kad psiholoģe to noliegusi, eksperte izvilkusi psihiatrijas grāmatu, lai lasa. Pārtraukuma laikā atrasts kāds informatīvs buklets. Aleksandrs to tiesai nolasījis un pēc tam saturu atstāstījis.

Šoreiz ņēma vērā lieciniekus, Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi un tiesībsarga atzinumu, ka personas rīcībspēju vai rīcībnespēju nenosaka vienīgi saslimšana kā tāda, bet gan pierādījumi par viņas spēju saprast savas rīcības nozīmi un rīkoties patstāvīgi. Tiesnese Līga Ašmane saka — nepaļāvos tikai uz ekspertu slēdzienu, jo tas bija pretrunīgs, un bija svarīgi arī ņemt vērā lieciniekus, kuri gadiem strādāja ar Aleksandru. Puisis atguva zaudēto rīcībspēju. Tagad viņa sapnis ir atrast darbu.

***

Ko paredz likums

Civillikums: "Garā slimie, kam trūkst visu vai lielākās daļas garīgo spēju, atzīstami par rīcības nespējīgiem un tiesiski nespējīgiem pārstāvēt sevi un pārvaldīt savu mantu un ar to rīkoties, kādēļ pār viņiem iecelama aizgādība."

Rīcībnespējīgais nevar laulāties, strādāt, vēlēties, nevar pieņemt lēmumus par savu aprūpi, ārstēšanos, izglītību, dzīvesvietu. Ir pilnībā atkarīgs no aizgādņa.

ANO uzsver: daudzās valstīs normatīvais regulējums, kas pieļauj personu atzīšanu par rīcībnespējīgiem, pamatojoties uz šo personu psihiskajiem, intelektuālajiem vai sensorajiem traucējumiem, un pamato aizgādņa iecelšanu, ir pretrunā ar ANO Konvencijā teikto.

Laura Dzērve Diena

Diena: Eiropā rīkojas cilvēciskāk

Publicēta: 2010-02-16

Vairākās Eiropas valstīs cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem netiek pilnībā atņemta rīcībspēja, tā vietā tiek meklētas cilvēciskākas iespējas — pašam cilvēkam problemātisku konkrētu lēmumu pieņemšanai, piemēram, nekustamo īpašumu pārvadīšanai vai naudas plānošanai tiek iecelta atbalsta persona. Latvijā ir tikai divi varianti — vai nu rīcībspēja ir, vai tās nav. Resursu centra cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem Zelta vadītāja Ieva Leimane-Veldmeijere pieļauj, ka Eiropas pieredze varētu būt virziens, kurp Latvijai doties, jo drīzumā stāsies spēkā ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Labklājības ministrija (LM) martā rīkos darba grupu, kurā meklēs risinājumus, lai Latvijas likumi nebūtu pretrunā ar Konvenciju.

ANO Konvencijas būtība ir pretrunā ar pilnīgu rīcībspējas atņemšanu. LM Vienlīdzīgu iespēju politikas nodaļas vecākā referente Liene Kauliņa-Bandere saka — jau 2008.gadā LM vērsusi Tieslietu ministrijas (TM) uzmanību uz to, ka jāveic izmaiņas Civillikumā un Civilprocesa likumā. TM Diena uzzināja, ka pagaidām tā vēl līdz jautājumiem par rīcībspēju neesot tikusi savā pastāvīgajā Civillikuma darba grupā, taču TM pārstāvis piedalīsies LM darba grupā.

"Eiropas Cilvēktiesību konvencija jau šobrīd no mums prasa, ka rīcībspēja jāpārskata periodiski un regulāri. Latvijā likums to neparedz vispār," saka I.Leimane-Veldmeijere. Pats rīcībnespējīgais cilvēks nevar aizstāvēt savas tiesības, tāpēc viņam jāpārlicina aizgādnis, kurš var būt arī neieinteresēts.

Latvijā no 2006.gada sākuma līdz 2009.gada 30.jūnijam rīcībspēja ir atjaunota astoņām personām, ar tiesas lēmumu atņemta 981 personai. Ja rīcībspēja ir atņemta, Latvijā atgūt to izdodas retajam. Zelta gatavošanas divās lietās vērsties Satversmes tiesā, lūdzot to izvērtēt Civillikuma un civilprocesa normu atbilstību Satversmei un starptautiskajām saistībām.

Zeldas pieaicinātais advokāts Edgars Endzelis saka: "Ja cilvēks jau ir izolēts kādā institūcijā, gandrīz ieslēgts, neviens pat tā īsti nesapratīs, kas tad viņam īsti ir atņemts un kas nav atņemts. Nav valstī nepieciešams uzturēt dažādas institūcijas, kurās cilvēki tiek nevajadzīgā veidā izolēti, nevajadzīgi par valsts naudu uzturēti un nevajadzīgi ierobežotas viņu elementārākās cilvēktiesības." Advokāts saskāries ar situācijām, kad, nevērtējot citus pierādījumus, tiesu ekspertu slēdziens kļūst par šķērslī, lai pansionāta klients tiktu sabiedrībā. Tāpat esot situācijas, kad tiesas pilnībā paļaujas uz ekspertu atzinumu, tā pilnībā savas funkcijas deleģējot psihietriem, nevis izvērtē pašas.

Laura Dzērve Diena